

Introduktion

Metodehåndbog til LA2 og LA2u

Hæfte 1

Trine Uhrskov, Marie Louise Meyland Stochholm og Martin Lehmann-Poulsen

FOREBYGGELSE
Trivselsplan

HÅNDBLING
Tryghedsplan

LÆRING
Læringsplan

Publikationen er udarbejdet af

Sopra

Quintus – Refshalevej 110 A

1432 København K

Telefon: 3070 9411

www.sopra.dk

Publikationen er udgivet af

Social- og Boligstyrelsen

Edisonsvej 1

5000 Odense C

Tlf: 72 42 37 00

www.sbst.dk

Forfattere: Trine Uhrskov, Marie Louise Meyland Stochholm og Martin Lehmann-Poulsen

Design: 4PLUS4

1. udgave december 2024

Elektronisk udgivelse: ISBN 978-87-85236-05-0

Trykt udgivelse: ISBN 978-87-85236-06-7

Der kan frit citeres fra manualen med angivelse af kilde.

Indhold

5

Forord

7

Om metodehåndbogen

- 7 Om dette hæfte

8

Hvad er LA2 og LA2u?

- 8 Det dobbelte perspektiv i LA2 og LA2u
- 9 Udviklingen af LA2 og LA2u
- 10 Målgrupper

12

Hvorfor anvende LA2 og LA2u?

- 12 Evaluering af LA2
- 12 Evaluering af LA2u
- 13 LA2 og LA2u – Betydning for borgeren
- 13 LA2 og LA2u – Betydning for de fagprofessionelle
- 13 LA2 og LA2u – Betydning for organisationen

15

Hvordan anvendes LA2 og LA2u?

- 15 Systematisk reflektiv praksis
- 17 Perspektiverne i LA2 og LA2u
- 22 Planerne i LA2 og LA2u
- 24 Hvilke planer med hvem og hvornår
- 25 Principper for samarbejdet om LA2 og LA2u

27

Læs Mere

- 27 Download af materialer og programmer

28

Litteratur

Forord

En medarbejder fra et herberg forklarede mig: "De er motiverede. Det gider vi overhovedet ikke at diskutere. Der skal bare danses mange forskellige danse, og så skal man have gode kolleger". Og så knyttede hun hånden og smilede. Med få ord og et tydeligt kropssprog fortalte hun om viljestyrke, engagement, fællesskab og stolthed over at kunne hjælpe andre mennesker. Det er dén ånd, der gennemsyrrer LA2U: Troen på andres mestringsstrategier og viljestyrken til at følge deres anvisninger og initiativer i en fælles dans.

LA2U er en selvstændig videreudvikling af Low Arousal. Deraf 2-tallet. Nu udkommer en særlig understøttet version. Deraf U´et.

Der er stadig for mange borgere, familier, medarbejdere og ledere, som er fanget i fastlåste situationer bestående af mange fysiske magtanvendelser, gentagne voldsomme episoder, selvskade og mistrivsel hos alle involverede. Man kan være lige ved at give op, og nogen når desværre at opgive et samarbejde. LA2U viser vejen ud af fastlåstheden og resignationen. Når man bruger LA2U, så medfører det et markant fald i den udadreagerende adfærd hos både medarbejdere og borgere, og samtidig trives alle involverede også mærkbart bedre.

Man skal ikke motivere, ændre eller adfærdskorrigere nogen. Tværtimod. LA2U er en tankegang for medarbejdere og ledere, som ønsker at blive bedre samarbejdspartnere for mennesker, der er fuld gang med at mestre livet. Den tankegang skaber samarbejdsdansens resonans, nærhed og affektive afstemning.

Det teoretiske fundament er solidt: Low Arousal, recovery-orienteret rehabilitering, Intensive Interaction, systemisk refleksiv praksis, stress-sårbarhedsmodellen, rogivende pædagogik, affekt-modellen, psykologisk tryghed, Åben Dialog og perspektivskifte som metode. Al denne teori har ét eneste fokus, og det er brugbarhed i samarbejdet. Derfor sidder du ikke med en tyk bog i hånden, men med seks hæfter der er klar til brug allerede i dag. Der er nemlig ingen tid at spille.

De seks hæfter byder på trivselsplaner, tryghedsplaner, læringsplaner og gode råd til undersøgende samtaler. Og det er ingen hindring, at nogen har et begrænset verbalt sprog. Det tages der højde for i samtlige faglige greb. LA2U tilbyder en forenkling og tydelig struktur på hjælpekunstens komplicerede dans. Samtidig insisteres der på kompleksiteten og gradueringerne af hjælpen afhængigt af, om det enkelte menneske er i trivsel, i sårbar trivsel eller mistrivsel – og afhængigt af hvad der trigger, optrapper situationen, skaber kaos og stabiliserer situationen for den enkelte. Der skal virkelig danses mange forskellige danse.

Den stærke og dybfølte ambition i LA2U er, at vi sammen kan skabe de nødvendige forandringer, der gør, at mennesker, der mistrives, kan trives. Og jeg er ikke et sekund i tvivl om, at LA2U gør den allerstørste forskel dér, hvor mistrivsel er størst.

Dorthe Birkmose
Psykolog og foredragsholder

Min Trivselsplan

Indfra-perspektiv

Navn: _____
Dato: _____

FOREBYGGELSE
Trivselsplan

Jeg gør og mærker:

Jeg har det svært

Jeg har det nogle gange godt og nogle gange svært

En af LA2-plenerne, Min Trivselsplan

Om metodehåndbogen

Denne metodehåndbog handler om LA2 og LA2u og er udgivet af Sopra Konsulenterne og Social- og Boligstyrelsen.

Udgivelsen af Metodehåndbogen er et led i projektet "Forebyggelse af magtanvendelser på botilbud for mennesker med udviklingshæmning" (2022-2024). I forbindelse med projektet udviklede vi en ny version af den oprindelige LA2 metode. Den nye version kalder vi for LA2u.

Metodehåndbogen sætter særligt fokus på LA2u og dermed på anvendelse af denne version af metoden. Metodehåndbogen kan samtidig læses som et supplement til den allerede eksisterende LA2 manual (Uhrskov & Naver, 2017).

Metodehåndbogen består af i alt 6 hæfter:

- **Hæfte 1:** Introduktion
- **Hæfte 2:** Trivselsplaner
- **Hæfte 3:** Tryghedsplaner
- **Hæfte 4:** Læringsplaner
- **Hæfte 5:** Gode råd til samtaler, samspil og samarbejde
- **Hæfte 6:** Centrale begreber

Hæfte 1 og hæfte 6 beskriver det faglige grundlag for LA2 og LA2u. Disse to hæfter indeholder kildehenvisninger. Der fremgår ikke kildehenvisninger i de øvrige felter af hensyn til læsevenligheden.

Om dette hæfte

Dette hæfte giver læseren en introduktion til og en indføring i LA2 og LA2u:

- **Hvad** er LA2 og LA2u?
- **Hvorfor** anvende LA2 og LA2u?
- **Hvordan** anvendes LA2 og LA2u?

Hæftet henvender sig både til praksisudøvere, ledere, konsulenter, beslutningstagere og øvrige, der ønsker en indføring i LA2 og LA2u.

Hvad er LA2 og LA2u?

LA2 har til formål at øge trivsel og nedbringe voldsomme episoder for både borgere og fagprofessionelle. Metoden er en dialog- og refleksionsmetode, som understøtter en recovery-orienteret rehabiliterende¹ tilgang. Metoden forefindes i dag i to versioner: LA2 og LA2u.

LA2 og LA2u fremmer direkte borgerinddragelse og fælles faglige tilgange gennem systematisk refleksiv praksis. Metoden inddrager samtidig elementer fra Low Arousal tilgangen og Rogivende Pædagogik.²

LA2 står for **Low Arousal 2** og understreger, at metoden er en videreudvikling af Low Arousal tilgangen. Videreudviklingen omhandler en recovery-orientering af Low Arousal tilgangen ved at tilføje borgerens indefra-perspektiv som udgangspunkt for metoden.

LA2u står for **Low Arousal 2 – understøttet**. LA2u er en version af LA2, som indeholder ekstra grafisk understøttelse samt et ekstra perspektiv, hvor borgerens indefra-perspektiv kan tilstræbes af de fagprofessionelle.

Det dobbelte perspektiv i LA2 og LA2u

Borgerens trivsel og tryghed og de fagprofessionelles trivsel og tryghed er gensidigt afhængige.

LA2 og LA2u sigter mod at fremme trivsel og tryghed for både borgeren og de fagprofessionelle, og er derfor en metode, som påvirker både borgerens levemiljø og de fagprofessionelles arbejdsmiljø.

LA2 og LA2u har derfor et dobbeltperspektiv på den pædagogiske og socialfaglige indsats, som borgeren tilbydes, og har derved både et blik på borgerens perspektiv og på de fagprofessionelles perspektiver.

Metoden giver redskaber til systematisk at inddrage borgerens oplevelser, ønsker, håb og drømme i de faglige indsatser. Metoden giver de fagprofessionelle redskaber til systematisk at styrke det kollegiale samarbejde om at tilrettelægge og koordinere indsatsen med et afsæt i borgerens oplevelser, ønsker, håb og drømme. På den måde inddrages både borgerens indefra-perspektiv og de fagprofessionelles udefra-perspektiver, når der samarbejdes om LA2 og LA2u.

1 Juliussen (2021); Maribo et al. (2022)

2 McDonnell (2010) har udviklet Low Arousal, mens Elvén (2010) har videreudviklet Low Arousal i form af den Rogivende pædagogik.

Udviklingen af LA2 og LA2u

LA2 blev udviklet i Socialstyrelsens satspuljeprojekt om "Forebyggelse af magtanvendelse i socialpsykiatrien" (2014-2017).

LA2 blev siden hen afprøvet i Social- og Boligstyrelsens projekt "Forebyggelse af magtanvendelser på botilbud for mennesker med udviklingshæmning" (2022-2024). Som et led i dette projekt blev der udarbejdet en ny version af LA2 kaldet LA2u.

LA2 blev udviklet i Socialstyrelsens satspuljeprojekt om "Forebyggelse af magtanvendelse i socialpsykiatrien" (2014-2017). Det havde til formål at forebygge voldsomme episoder på bosteder (Socialstyrelsen, 2018). Projektet blev afviklet på tre socialpsykiatriske bosteder. I projektet bidrog Sopra med kompetenceudvikling af medarbejdere og borgere og udviklingen af metoden LA2. LA2 blev i særlig grad informeret af recovery-tænkning og nogle systematiske tanker over tilgangen Low Arousal (Uhrskov, 2012). I projektet arbejdede både fagprofessionelle og borgere intensivt med at afprøve, give feedback og videreudvikle LA2 redskaberne undervejs. I 2017 udgav Socialstyrelsen og Sopra den første sammenhængende beskrivelse af LA2 (Uhrskov & Naver, 2017).

LA2u blev udviklet som et led i Social- og Boligstyrelsens afprøvningsprojekt om "Forebyggelse af magtanvendelser på botilbud for mennesker med udviklingshæmning" (2022-2024). Projektet var et led i Social- og Boligstyrelsens daværende nationale strategi for udvikling af sociale indsatser (Socialstyrelsen, 2022). Sopra bidrog med kompetenceudvikling af medarbejdere på de otte bosteder, som deltog i projektet. Som et led i dette projekt blev der udarbejdet en ny version af LA2 kaldet LA2u, hvor den oprindelige metode blev tilpasset borgere med udviklingshandicap. LA2u blev implementeret på bostederne over den 3-årige projektperiode. Projektet blev evalueret af VIVE, Det nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd (Liversage, Kildemoes & Tønnesen, 2024).

Målgrupper

Den oprindelige version af LA2 bliver i dag anvendt i både samarbejde med unge eller voksne med verbalt sprog og fx psykiske vanskeligheder, kognitive funktionsnedsættelser og sociale problemer og i det kollegiale samarbejde mellem de fagprofessionelle, som samarbejder med denne gruppe af borgere.

LA2u retter sig både til borgere med verbalt sprog og til borgere med begrænset verbalt sprog og/eller begrænset sprogforståelse samt andre borgere, der kan have glæde af et grafisk understøttende materiale. Denne version af metoden anvendes også i det kollegiale samarbejde mellem de fagprofessionelle, som samarbejder med denne gruppe af borgere.

LA2u rummer:

- en visuel understøttelse af redskaberne
- tilstræbte indefra-perspektiver

LA2 og LA2u er udviklet til bosteder, men kan også anvendes i andre sammenhænge og typer af tilbud, ligesom både LA2 og LA2u kan anvendes i samarbejde med borgere, pårørende og andre i borgerens netværk.

i

Den visuelle understøttelse i LA2u

LA2u rummer en visuel understøttelse af de oprindelige LA2 redskaber, som er udviklet med henblik på at skabe forståelse og fælles sprog imellem borgeren og den fagprofessionelle.

Samtidig er der udarbejdet supplerende redskaber, der gør det muligt at tilpasse LA2u til samarbejdet med den enkelte borger med udviklingshandicap.

i

De tilstræbte indefra-perspektiver i LA2u

I LA2u er der redskaber til at udforske de tilstræbte indefra-perspektiver. Perspektiverne anvendes i forhold til borgere med begrænset verbalt sprog og/eller begrænset sprogforståelse, der ikke har forudsætninger for at indgå i samtaler.

De tilstræbte indefra-perspektiver støtter de fagprofessionelle i at undersøge faglige hypoteser om borgeres oplevelser, ønsker, håb og drømme på andre måder end gennem samtaler med borgeren.

De tilstræbte indefra-perspektiver er bl.a. udviklet på baggrund af Warming's tre perspektiver i pædagogisk arbejde (Warming, 2011), Perspektivskifte som metode (Ljungmann, 2017/2018) og Intensive Interaction som metode (Hewett et al., 2022).

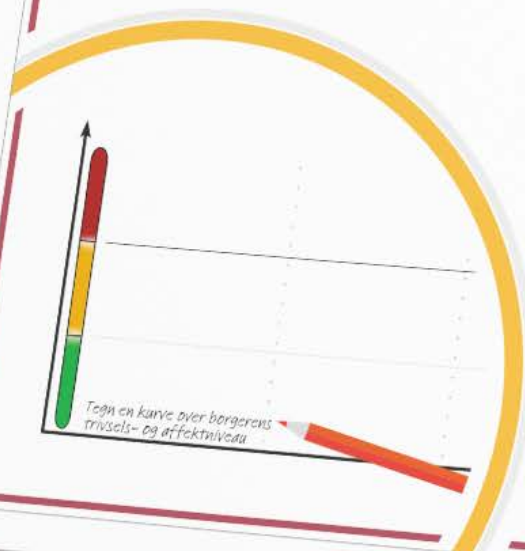
Din Læringsplan

Tilstræbt indefra-perspektiv

Navn: _____

Episode: _____

Dato: _____

Indledning

Indledning

LÆRING
Læringsplan

En af LA2-planerne, Din Læringsplan – Tilstræbt indefra-perspektiv

Hvorfor anvende LA2 og LA2u?

LA2 blev evalueret af Socialstyrelsen i 2018 og LA2u blev evalueret af VIVE i 2024.

Evaluering af LA2

Socialstyrelsens evaluering af Satspuljeprojektet³ (2014-2017) har form af en erfaringsopsamling. Resultaterne viser, at borgere og fagprofessionelle på de tre botilbud opnåede:

- Et fald i antal psykiske og fysiske voldsepisoder
- Et fald i antal magtanvendelser

Resultaterne kom på baggrund af, at botilbuddene implementerede både metoden Feedback Informed Treatment⁴ og LA2 på samme tid, og resultaterne kan derfor tilskrives den samlede effekt af disse to metoder.

Evaluering af LA2u

VIVEs evaluering⁵ af afprøvningsprojektet (2022-2024) har form af en evalueringsrapport på baggrund af en kvalitativ og kvantitativ undersøgelse. Resultaterne viser, at implementeringen af LA2u bidrager positivt i forhold til borgerens levemiljø, de fagprofessionelles arbejdsmiljø og organisationer som helhed. Du kan læse mere om det i VIVEs evaluering, men en række resultater fra evalueringen viser at:

For borgeren bidrager LA2u til:

- Klart forbedret trivsel
- Mindre udadreagerende adfærd
- Tendens til mindre selvskaide

For de fagprofessionelle bidrager LA2u til:

- Færre voldsomme episoder i arbejdet
- Færre magtanvendelser i arbejdet (reduceret med 70%, fra 172 episoder om året til 49)
- Bedre trivsel

For organisationerne bidrager LA2u til:

- Forbedret arbejdsmiljø
- Styrkelse af faglighed og læringskultur (forbedringer på 6 ud af 15 undersøgte arbejdsmiljødimensioner)

3 Socialstyrelsen (2018)

4 Bargmann (2016); Prescott, Maeschalk & Miller (2017)

5 Liversage, Kildemoes & Tønnesen (2024)

LA2 og LA2u – Betydning for borgeren

Samlet set peger resultaterne på, at LA2 og LA2u styrker borgerens muligheder for at komme i bedre trivsel, og at metoden bidrager til, at borgeren indgår i færre voldsomme episoder. Dette sker, når:

- De fagprofessionelle lytter til borgerens oplevelser, ønsker, håb og drømme.
- De fagprofessionelle tager afsæt i borgerens ressourcer og netværk.
- De fagprofessionelle understøtter borgerens egne mestringsstrategier og udvikling af disse.
- De fagprofessionelle ændrer i den støtte, som de tilbyder borgeren i hverdagen.

LA2 og LA2u – Betydning for de fagprofessionelle

Resultaterne viser også, at LA2 og LA2u styrker de fagprofessionelles trivsel og arbejdsmiljø. Det sker gennem nedbringelse af antallet af magtanvendelser, styrkelse af fagligheden og samarbejdet mellem de fagprofessionelle:

- De fagprofessionelle udvikler deres forståelser af borgeren gennem dialoger, hvor de lytter til borgerens indefra-perspektiv.
- De fagprofessionelle reflekterer over, udvikler, koordinerer og vedligeholder strategier og faglige tilgange, der styrker fagligheden for hele personalegruppen.
- De fagprofessionelle tager afsæt i disse fælles faglige tilgange i hverdagen med borgeren og med hinanden.
- De fagprofessionelle udvikler en systematisk refleksiv praksis, som styrker en læringskultur både mellem borgeren og de fagprofessionelle og de fagprofessionelle imellem.

Hver gang fagprofessionelle søger at håndtere en voldsom situation, er der en borger, der søger at mestre samme situation. Igennem oprigtig nysgerrighed over for borgerens oplevelser, bliver det muligt for borgeren og de fagprofessionelle at finde nye muligheder i forhold til de udfordrende situationer, som ellers kan synes fastlåste for både borgeren og de fagprofessionelle. Det sker både gennem et samarbejde med borgeren og gennem et kollegialt samarbejde mellem de fagprofessionelle. Dette er med til at styrke en lærende kultur, hvor både borgere og fagprofessionelle lærer af de voldsomme episoder for at blive bedre til at forebygge og håndtere dem fremadrettet.

LA2 og LA2u – Betydning for organisationen

Resultaterne viser, at LA2 og LA2u styrker fagligheden og arbejdsmiljøet i organisationen.

Det sker, når:

- Magtanvendelser nedbringes
- Fælles faglige tilgange udvikles
- Kollegiale samarbejds måder udvikles
- Det nationale fokus på recovery-orienteret rehabilitering omsættes

LA2 og LA2u skaber et konkret systematisk grundlag for omsætning af det nationale fokus på recovery-orienteret rehabilitering⁶ til organisationen som helhed, til de enkelte medarbejdere, der skal omsætte tænkningen i praksis og mest af alt til de borgere, der er modtagere af den socialfaglige indsats, som organisationen yder. Den recovery-orienterede rehabiliterende tilgang i LA2 og LA2u bidrager til systematisk inddragelse af borgerens perspektiv, der skaber et konstruktivt afsæt for det fagprofessionelle samarbejde om at udvikle fælles faglige tilgange.

LA2 og LA2u bidrager til, at organisationen som helhed udvikler sine evner til at skabe gode løsninger på de komplekse udfordringer, der ofte ligger bag voldsomme episoder. Løsninger der nedbringer magtanvendelser, og som samtidig er udviklet under hensyntagen til både borgerens levemiljø og de fagprofessionelles arbejdsmiljø.

LA2 og LA2u søger at fremme den faglige og reflektive dømmekraft i medarbejdergruppen og den psykologiske tryghed på arbejdspladsen som helhed. Evalueringen af LA2u projektet viste signifikante forbedringer af 6 ud af 15 undersøgte arbejdsmiljøparametre:

- Reduceret stress i arbejdet
- Færre rollekonflikter i arbejdet
- Større engagement på arbejdspladsen
- Forbedret relation til nærmeste leder
- Bedre balance mellem arbejde og privatliv
- Større generel jobtilfredshed⁷

⁶ Juliussen (2021)

⁷ Liversage, Kildemoes & Tønnesen (2024)

Hvordan anvendes LA2 og LA2u?

Systematisk reflektiv praksis

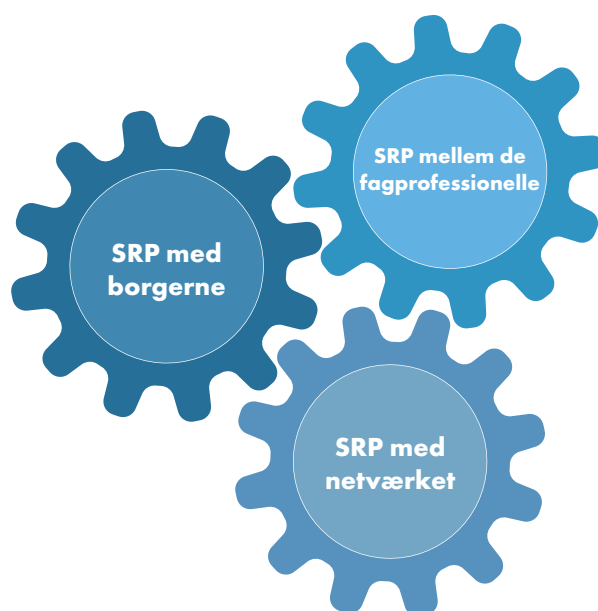
I LA2 og LA2u samarbejder de fagprofessionelle gennem systematisk reflektiv praksis, der har til formål at skabe fælles faglige tilgange, der kan anvendes i hverdagen.

Den systematisk reflektive praksis består af samarbejdsformer, som ikke alene bor samarbejdet, men også hos den enkelte fagprofessionelle. Systematisk reflektiv praksis kommer både til udtryk i de fagprofessionelles kollegiale samarbejde, i samarbejdet med borgeren og i samarbejdet med borgerens netværk.

Systematisk reflektiv praksis er en kollektiv og individuel praksis, hvor de fagprofessionelle undersøger og reflekterer over perspektiver, iagttagelser og hypoteser og herefter udarbejder fælles faglige tilgange i fællesskab.

LA2 og LA2u er baseret på reflektive praksisser med fokus på den viden, som opstår og findes i den konkrete dagligdag, og som giver anledning til generering af ny viden. LA2 og LA2u bygger derved på Donald Schöns teoretiske tankegods om refleksion-i-handling og refleksion-over-handling.⁸

LA2 og LA2u understøtter den psykologiske tryghed hos de fagprofessionelle og øger udviklingen af en konstruktiv fejlkultur⁹, ligesom den understøtter de enkelte fagprofessionelles skøn og dømmekraft¹⁰. I systematisk reflektiv praksis forstås faglig uenighed som en motor for faglig udvikling¹¹ og for generering af ny viden, nye forståelser og nye løsninger.

SRP står for Systematisk Reflektiv Praksis

8 Schön (1983); Stochholm & Katz (2005)

9 Edmondson & Schein (2012); Edmondson (2018/2020); Edmondson (2023)

10 Schön (1983); Svalgaard (2019)

11 Monrad (2010)

Systematisk reflektiv praksis i samarbejde med borgeren

Systematisk reflektiv praksis knytter an til samarbejdet med borgeren, hvor samtale- og samspilsformer ligeledes kendetegnes ved at de fagprofessionelle:

- Lytter til borgeren
- Nysgerrigt undersøger og udfolder borgerens perspektiv sammen med borgeren
- Deler borgerens perspektiver kollegialt

Systematisk reflektiv praksis i det kollegiale samarbejde

Med systematisk reflektiv praksis undersøger de fagprofessionelle hinandens perspektiver på måder, hvor de kollektivt støtter hinanden, ved at de fagprofessionelle:

- Lytter til de faglige stemmer og perspektiver i rummet
- Deler tvivl og fejl og modtager det konstruktivt
- Nysgerrigt undersøger og udfolder forskelligheder i perspektiverne

Forståelser af borgeren vil altid være afhængig af den enkelte fagprofessionelles egen faglige og personlige baggrund samt erfaringer med andre borgere og erfaringer med den konkrete borger. Der er således ikke ét objektivt perspektiv eller én sandhed, men ofte mangfoldige perspektiver og forståelser¹². I systematisk reflektiv praksis holdes det dialogiske rum derfor åbent længst muligt, så der lyttes til alle stemmer og perspektiver, inden beslutninger træffes. Det åbne refleksionsrum er afgørende for at kunne skabe de fælles faglige tilgange, der anvendes i hverdagen.

Det er derved både en faglig proces om at åbne et refleksionsrum ved at give plads til forskellige stemmer og en faglig proces om at samle disse perspektiver i fælles faglige tilgange, der fungerer som personalets samlede retning for den pædagogiske indsats.

LA2 og LA2u er derved baseret på en kombination af en *systematisk* rammesætning af den faglige drøftelse og en opmærksomhed på den kontekstuelle og mangefacetterede dagligdags *praksis*, som tilsammen åbner et *refleksivt* mulighedsrum med fokus på både bevægelighed og retning i den anvendte pædagogik.

¹² Seikkula (2024)

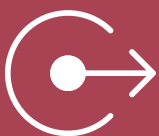

Perspektiverne i LA2 og LA2u

LA2 og LA2u understøtter en recovery-orienteret rehabiliterende tilgang ved både at forstå borgeren og de fagprofessionelle som eksperter. Borgeren er erfaringseksperter i eget liv og i sine håb og drømme, samt på hvad der er hjælpsom faglig støtte for hende eller ham. De fagprofessionelle er faglige eksperter i, hvordan de kan udvikle en fælles faglig tilgang, der understøtter borgerens indefra-perspektiv i at udfolde sig¹³. Med metoden skabes løsninger gennem samarbejde, hvor både borgerens og de fagprofessionelles oplevede virkelighed tilskrives betydning.

LA2 og LA2u består af en række redskaber i form af planer og understøttende materialer, som undersøger borgerens og de fagprofessionelle perspektiver. LA2 og LA2u tager afsæt i tre perspektiver i pædagogisk praksis, der er udviklet af Hanne Warming¹⁴. Redskaberne i den oprindelige version af LA2 forefindes i to perspektiver, mens redskaberne i LA2u forefindes i alle tre perspektiver:

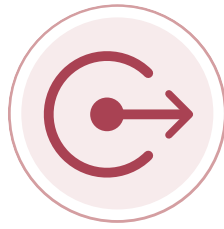
- Borgerens indefra-perspektiv
- De tilstræbte indefra-perspektiver
- De fagprofessionelles udefra-perspektiver

Hvert redskab i LA2 og LA2u anlægger et af disse tre perspektiver på den trivselsfremmende og voldsforebyggende indsats. Hvert perspektiv har et særligt fokus og udarbejdes på særlige måder.

	Borgerens indefra-perspektiv	De tilstræbte indefra-perspektiver	Fagprofessionelles udefra-perspektiver
			
Aktør	Borgeren og de fagprofessionelle	Borgeren og de fagprofessionelle	De fagprofessionelle
Fokus	Borgerens oplevelse af at være sig	De fagprofessionelles hypoteser om borgerens oplevelser af at være sig	De fagprofessionelles fælles faglige tilgange
Proces	Samtaler	Samspil med borgeren og kollegialt samarbejde	Kollegialt samarbejde

13 Juliussen (2021)

14 Warming (2011)

Borgerens indefra-perspektiv

Borgeren forstås som erfaringsekspert i eget liv. Den trivselsfremmende og voldsforebyggende indsats tager således afsæt i borgerens oplevelser af at være sig i mange forskellige situationer, relationer og sammenhænge, samt i borgerens ønsker, håb og drømme for det gode hverdagsliv og liv i det hele taget.

Indefra-perspektivredskaberne udarbejdes gennem samtaler med borgeren. I LA2 og LA2u kaldes disse samtaler for indefra-perspektivsamtaler. Indefra-perspektivsamtalerne er helt centrale for LA2 og LA2u med sit afsæt i recovery-tænkningen. Redskaberne om borgerens indefra-perspektiv anvendes således i samarbejde med alle borgere, der har verbalt sprog og tilstrækkelig sprogforståelse til at indgå i samtaler med de fagprofessionelle.

I samarbejdet om borgerens indefra-perspektiv anvendes systematisk reflektiv praksis. Samtalerne kan fx omhandle borgerens oplevelser af egen trivsel, ressourcer, netværk, mestringsstrategier, belastninger, håb og drømme, samt om den fagprofessionelle indsats. Samtalerne sigter mod at den fagprofessionelle:

- Lytter til borgeren og dennes oplevelser, ønsker, håb og drømme.
- Støtter borgeren i sin forståelse af sig selv.
- Støtter borgeren i at udvikle egne mestringsstrategier.
- Bidrager til, at borgeren får direkte indflydelse på eget liv.

Redskaberne vedrørende borgerens indefra-perspektiv rummer grafik og sprogbrug, der støtter borgerens forståelse og muligheder for dialog. I redskaberne er der felter og skemaer, hvor borgeren eller den fagprofessionelle kan nedskrive de ord, borgeren selv bruger.

De tilstræbte indefra-perspektiver

Redskaberne i de tilstræbte indefra-perspektiver er udviklet som en del af LA2u¹⁵. Disse redskaber er rettet mod samarbejdet med borgere, der har begrænset verbalt sprog og/eller begrænset sprogforståelse, og som derfor ikke kan indgå i samtaler med de fagprofessionelle om sit indefra-perspektiv.

Redskaberne i de tilstræbte indefra-perspektiver sigter mod at give borgere indflydelse på eget liv på lige fod med alle andre, også selvom de ikke kan sætte ord på deres oplevelser, ønsker, håb og drømme. Redskaberne understøtter således den recovery-orienterede tilgang i LA2u.¹⁶

Redskaberne i de tilstræbte indefra-perspektiver hviler på antagelsen om, at borgeren kan og vil kommunikere sit indefra-perspektiv, og at borgeren ydermere kan anvende mangfoldige kommunikationsmåder.¹⁷

¹⁵ Lehmann-Poulsen (2022)

¹⁶ Juliusen (2021)

¹⁷ Perlt (2005); Hoffmann (2013); Christensen (2011)

Vi har valgt at kalde dette perspektiv for **de** tilstræbte indefra-perspektiver i modsætning til **det** tilstræbte indefra-perspektiv for at understrege, at perspektivet er et fagligt perspektiv med et indbygget perspektivskifte¹⁸, og som altid er formuleret af fagprofessionelle. Som vi skrev tidligere, så vil forståelser af borgeren altid være afhængig af den enkelte fagprofessionelles egen faglige og personlige baggrund, samt erfaringer med andre borgere og erfaringer med den konkrete borger.

Der er således ikke ét objektivt perspektiv eller én sandhed om borgeren, men ofte mangfoldige perspektiver og forståelser på borgeren¹⁹. Det er derfor af stor betydning at dette perspektivskifte aldrig foretages alene af én fagprofessionel, men at det foretages af mindst to fagprofessionelle og gerne flere, som en del af den systematisk refleksive praksis. De fagprofessionelle behøver ikke være enige, men nysgerrige over hvorfor de iagttager og mærker som de gør, og deraf har forskellige hypoteser om borgerens indefra-perspektiv. Derfor kalder vi dette for tilstræbte indefra-perspektiver.

Med redskaberne, der omhandler de tilstræbte indefra-perspektiver, undersøger de fagprofessionelle deres hypoteser og antagelser om borgerens oplevelser af at være sig i konkrete situationer og sammenhænge i hverdagen, samt borgerens ønsker, håb og drømme. Det gøres gennem tre sammenhængende processer, hvor de fagprofessionelle:

1. **Iagttager** borgeren i hverdagen – både i konkrete situationer og samspil.
2. **Mærker** egne fornemmelser for borgerens oplevelser.
3. **Deler** deres iagttagelser og samspilserfaringer kollegialt.

De tilstræbte indefra-perspektiver udarbejdes på baggrund af de fagprofessionelles **iagttagelser af borgeren i forskellige samspil og situationer** og i samspil, hvor de via spejlneuroner²⁰, affektsmitte²¹ og resonans²² **mærker** borgerens oplevelser af at være sig i bestemte situationer og sammenhænge. Det kan både gøres i allerede eksisterende samspil i hverdagen²³, ligesom der kan laves nærværende samspil²⁴, hvor den fagprofessionelle tuner sig særligt ind på borgeren²⁵.

De fagprofessionelle **deler disse samspilserfaringer** med hinanden og på den baggrund undersøger de fagprofessionelle deres hypoteser og antagelser om borgerens indefra-perspektiv. Her arbejder de fagprofessionelle med at foretage et perspektivskifte²⁶, hvor deres egne udefra-perspektiver lægges i baggrunden for en stund for at undersøge, hvordan borgeren mon oplever at være sig, og hvilke ønsker borgeren kan have til sin hverdag. I dette samarbejde anvendes den systematiske refleksive praksis.

Redskaberne vedrørende de tilstræbte indefra-perspektiver støtter de fagprofessionelle i at fastholde perspektivskiftet. I redskaberne beskriver de fagprofessionelle deres hypoteser og antagelser, om borgerens oplevelser af at være sig i forskellige situationer og sammenhænge.

18 Ljungmann (2017/2018)

19 Seikkula (2024)

20 Hart (2007)

21 Stern (2004)

22 Seikkula & Trimble (2005)

23 Lorentzen (2003/2007)

24 Stern (2024); Birkmose (2021)

25 Hewett et al., (2022)

26 Ljungmann (2017;2018)

Det er en fortløbende proces at tilstræbe borgerens indefra-perspektiv, og de tilvejebragte tilstræbte perspektiver vil ofte være mangfoldige. De udarbejdede redskaber vil altid skulle betragtes som foreløbige og dermed som for nuværende bedste bud.

Redskaberne kan lejlighedsvist også supplere borgerens indefra-perspektiv i forhold til borgere med verbalt sprog, hvis muligheder for samtaler på nuværende tidspunkt ikke er til stede. Redskaberne i de tilstræbte indefra-perspektiver bruges til at få samtalerne med borgeren om indefra-perspektivet igangsat. De tilstræbte indefra-perspektiver bør dog aldrig erstatte indefra-perspektivsamtaler, men kan bruges som trædesten på vejen mod indefra-perspektivsamtaler i forhold til borgere med verbalt sprog.

De fagprofessionelles udefra-perspektiver

I LA2 og LA2u forstås de fagprofessionelle som faglige eksperter, som gennem systematisk reflektiv praksis kvalificerer de fælles faglige tilgange, der fremmer trivsel og forebygger voldsomme episoder. Dette gøres gennem redskaber i de fagprofessionelles udefra-perspektiver.

Vi har også her valgt at kalde perspektivet for **de** fagprofessionelles udefra-perspektiver i modsætning til **et** udefra-perspektiv for at understrege, at forståelsen af borgeren altid vil være afhængig af den enkelte fagprofessionelles egen faglige og personlige baggrund samt erfaringer med andre borgere og erfaringer med den konkrete borger. Der er således ikke ét objektivt perspektiv eller én sandhed om borgeren, men ofte mangfoldige perspektiver og forståelser på borgeren²⁷.

Samarbejdet om de fagprofessionelles udefra-perspektiver hviler på et rehabiliterende grundlag²⁸, som har til formål at sikre, at borgeren modtager en samarbejdsorienteret, koordineret og vidensbaseret indsats, der fremmer trivsel og forebygger voldsomme episoder i hverdagen.

Når der samarbejdes om redskaberne i de fagprofessionelles udefra-perspektiver, tages der afsæt i enten borgerens indefra-perspektiv eller i de tilstræbte indefra-perspektiver. Gennem systematisk reflektiv praksis tilføjer de fagprofessionelle herefter deres egne fagprofessionelle udefra-perspektiver i form af faglig viden og erfaringer med borgeren. Dermed sikres et dobbelt perspektiv i de fælles faglige tilgange, som de fagprofessionelle gør brug af i hverdagen.

Redskaberne i de fagprofessionelles udefra-perspektiver beskriver de koordinerede fælles faglige tilgange, som borgeren tilbydes i hverdagen. I redskaberne beskriver de fagprofessionelle blandt andet, hvordan de kan støtte borgeren, og hvordan de kan understøtte borgerens egne mestringsstrategier.

27 Seikkula (2024)

28 Juliussen (2021); Maribo et al. (2022)

En af LA2-planerne, Tryghedsplan for fagprofessionelle

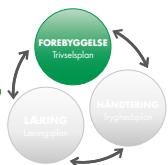
Planerne i LA2 og LA2u

Redskaberne i LA2 og LA2u består af en række planer og dertilhørende understøttende materialer. Redskaberne er baseret på en fasemodel, der beskriver elementerne i forebyggelse af voldsomme episoder, opdelt i 3 faser: Forebyggelse, håndtering og læring²⁹, hvor der er udarbejdet konkrete redskaber til hver fase.

Redskaberne i LA2 og LA2u er udarbejdet både i borgerens indefra-perspektiv, de tilstræbte indefra-perspektiver (kun i LA2u) og de fagprofessionelles udefra-perspektiver.

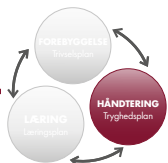
	Borgerens indefra-perspektiv	De tilstræbte indefra-perspektiver	De fagprofessionelles udefra-perspektiver	
Målgruppe	Borgere med verbalt sprog	Borgere med begrænset sprog og/eller begrænset sprogforståelse	Alle borgere	
	Forebyggelse	Min Trivselsplan	Din Trivselsplan	Trivselsplan for fagprofessionelle
	Håndtering	Min Tryghedsplan	Din Tryghedsplan	Tryghedsplan for fagprofessionelle
	Læring	Min Læringsplan	Din Læringsplan	Læringsplan for fagprofessionelle

29 Socialstyrelsen (2017)

Trivselsplanerne anvendes i Forebyggelsesfasen

Formålet med trivselsplanerne er at forebygge voldsomme episoder ved at fremme trivsel i hverdagen. De udarbejdede Trivselsplaner indeholder bud på, hvordan borgeren, de fagprofessionelle og evt. også borgerens netværk kan fremme borgerens trivsel fremadrettet i hverdagen. Her sættes fokus på de grundlæggende elementer for at fremme borgerens trivsel, herunder borgerens ressourcer, netværk, trivsels- og mestringsstrategier samt de fagprofessionelles fælles faglige tilgange.

Tryghedsplanerne anvendes i Håndteringsfasen

Formålet med Tryghedsplanerne er at mindske antallet af og/eller intensiteten i voldsomme episoder. De udarbejdede Tryghedsplaner indeholder bud på, hvordan borgeren kan mestre, og de fagprofessionelle kan håndtere situationer, der har udviklet sig eller kan udvikle sig voldsomt. Her sættes fokus på udløsende årsager, borgerens adfærd og mestringsstrategier samt den fagprofessionelle støtte i situationer.

Læringsplanerne anvendes i Læringsfasen

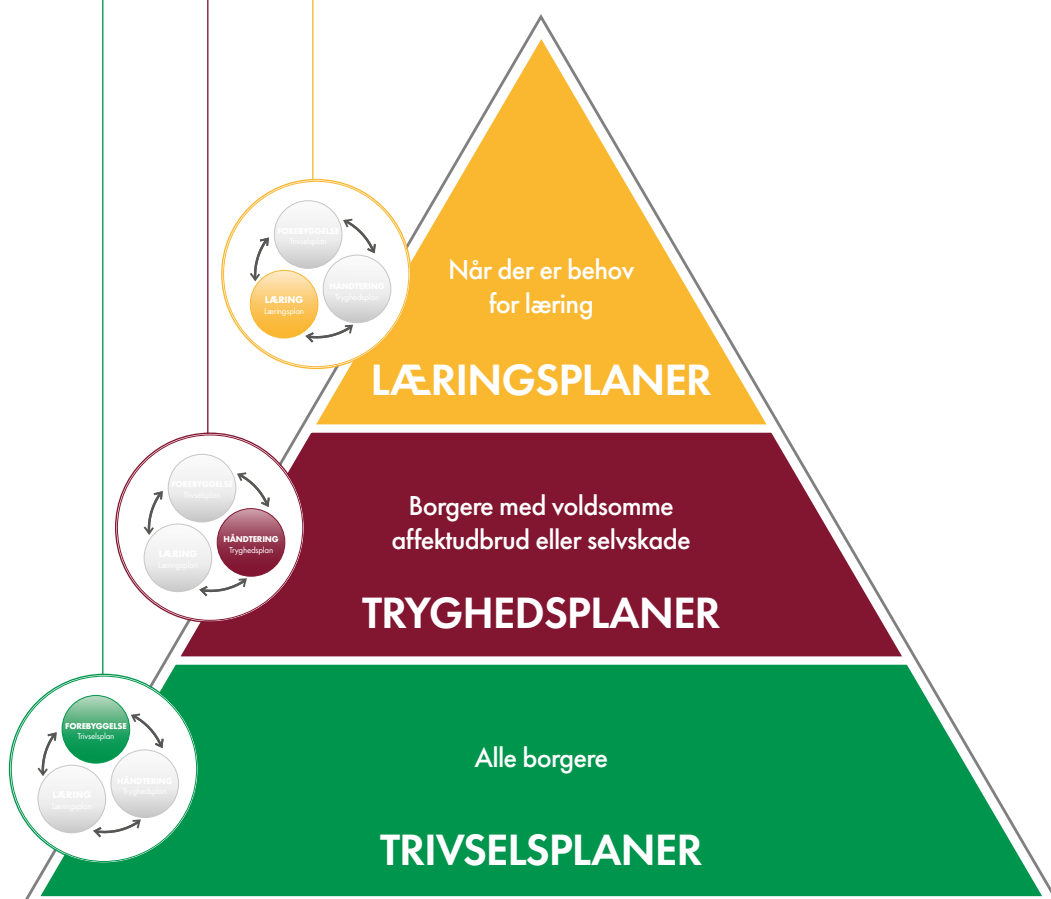
Formålet med Læringsplanerne er at skabe fælles refleksion efter et aktuelt voldsomt affektudbrud eller voldsom episode og derigennem forebygge, at nye episoder opstår. Her reflekteres over episoden med henblik på at blive klogere på borgerens mestringsstrategier og den fagprofessionelle støtte før, under og efter episoden.

Hvilke planer med hvem og hvornår

● **Trivselsplanerne** kan udarbejdes sammen med og i forhold til alle borgere, når det opleves meningsfuldt at arbejde trivselsfremmende i hverdagen. Disse planer er generelle og tager afsæt i de erfaringer, som borgeren og de fagprofessionelle har samt den nutid, som de er sammen om. Trivselsplanerne omhandler det gode hverdagsliv på tværs af situationer og relationer, og når de er udarbejdet, bruges de fremadrettet i hverdagen.

● **Tryghedsplanerne** kan udarbejdes sammen med og i forhold til borgere, der har affektudbrud. Tryghedsplanerne omhandler affektudbrud på tværs af situationer og relationer. Disse planer er generelle og tager afsæt i de erfaringer, som borgeren og de fagprofessionelle har samt den nutid, som de er sammen om. Når Tryghedsplanerne er udarbejdet, bruges de fremadrettet i situationer, der kan udvikle sig voldsomt.

● **Læringsplanerne** kan udarbejdes sammen med og i forhold til borgere, når der har været en konkret voldsom episode for at skabe mulighed for fælles læring. Disse planer undersøger således den enkelte episode samt perioden op til episoden, som den blev oplevet af borgeren og af de fagprofessionelle. Når Læringsplanerne er udarbejdet, bruges de til at justere Trivsels- og Tryghedsplanerne.

Principper for samarbejdet om LA2 og LA2u

I arbejdet med LA2 og LA2u er der otte centrale principper, der vejleder samarbejdet om at fremme trivsel og forebygge voldsomme episoder. Disse principper udpeger det virksomme i metoden og beskriver, hvordan I bedst kan arbejde med de tre faser: Forebyggelse, håndtering og Læring.

De tre første principper er knyttet til henholdsvis forebyggelses-, håndterings- eller læringsfasen:

1 Forebyggelse:

Arbejd forebyggende ved at anvende Trivselsplaner i hverdagen for at styrke borgernes trivsel og mindske risikoen for voldsomme episoder.

2 Håndtering:

Arbejd med at håndtere og mestre voldsomme episoder ved at anvende Tryghedsplaner, som anvendes i situationer med voldsomme affektudbrud for at skabe tryghed og stabilitet.

3 Læring:

Anvend Læringsplaner til at reflektere over tidligere episoder og brug erfaringerne til at udvikle nye tilgange, der kan forbedre fremtidig praksis.

De fem sidste principper bevæger sig på tværs af faserne forebyggelse, håndtering og læring og er derfor altid vigtige at arbejde ud fra:

4 Borgerens indefra-perspektiv: Undersøg borgerens egne oplevelser og brug dette som grundlag for fælles læring og udvikling af fælles faglige tilgange.

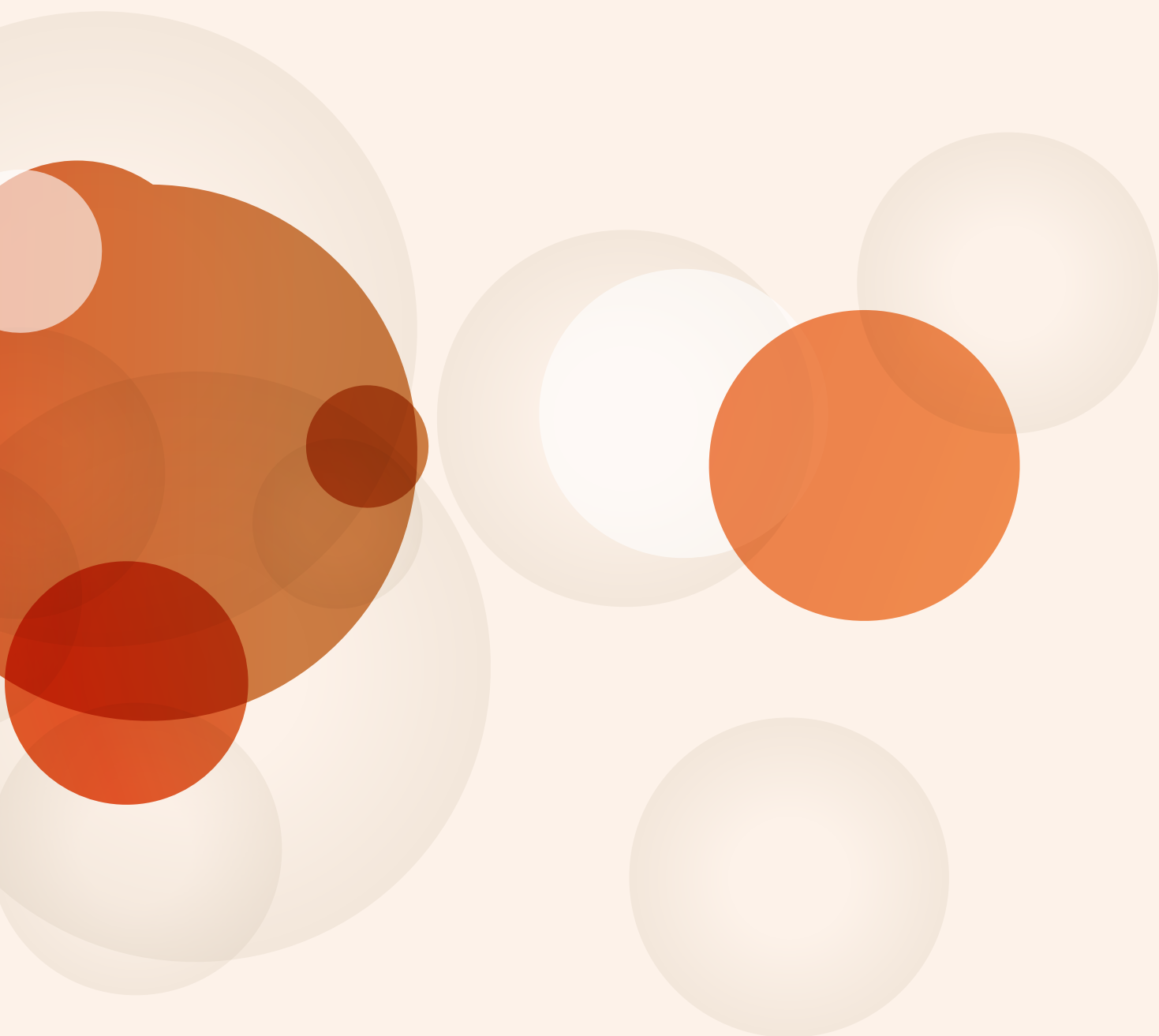
5 Dialogisk: Lyt og vær nysgerrig på borgerens erfaringer, og udforsk sammen nye muligheder og forståelser.

6 Nonverbalt undersøgende: Forhold jer åbent og nysgerrigt til borgerens nonverbale kommunikation, og afstem jeres følelsesmæssige respons.

7 Fælles faglige tilgange: Skab fælles faglige tilgange ved at inddrage hinandens perspektiver og erfaringer.

8 Systematisk: Samarbejd løbende og struktureret både med borgeren og hinanden, så planerne altid er relevante og opdaterede.

De fem sidste principper er foldet ud og eksemplificeret i hæfterne om Trivselsplanerne, Tryghedsplanerne og Læringsplanerne.

Læs Mere

Du kan læse mere om LA2 og LA2u i de øvrige hæfter i Metodehåndbogen:

- **Hæfte 2:** Her kan du læse om Trivselsplanerne og forebyggelsesfasen i metoden LA2 og LA2u. Hæftet giver en grundig indføring i, hvordan de fagprofessionelle kan anvende Trivselsplaner LA2 og LA2u med henblik på at fremme borgerens trivsel og forebygge voldsomme episoder.
- **Hæfte 3:** Her kan du læse om Tryghedsplanerne og håndteringsfasen i metoden LA2 og LA2u. Hæftet giver en grundig indføring i, hvordan de fagprofessionelle kan anvende Tryghedsplaner med henblik på at håndtere voldsomme episoder.
- **Hæfte 4:** Her kan du læse om Læringsplanerne og læringsfasen i metoden LA2 og LA2u. Hæftet giver en grundig indføring i, hvordan de fagprofessionelle kan uddrage læring om hændte voldsomme episoder med henblik på at forebygge og håndtere nye voldsomme episoder fremadrettet.
- **Hæfte 5:** Her kan du læse om en række gode råd til samtaler, samspil og samarbejde om LA2 og LA2u. Hæftet giver en række konkrete råd til, hvordan de fagprofessionelle har samtaler og samspil med borgeren og kollegialt samarbejde med hinanden.
- **Hæfte 6:** Her kan du læse om en række centrale begreber i LA2 og LA2u. Hæftet giver et indblik i det teoretiske fundament som metoden hviler på.

Download af materialer og programmer

Alle LA2 og LA2u materialer kan downloades på www.sopra.dk. De kan enten udskrives på papir, eller de kan bruges som skrivbare PDF-dokumenter.

For at Trivsels-, Trygheds- og Læringsplaner samt understøttende materialer skal fungere korrekt, når du arbejder med dem elektronisk, skal du bruge Acrobat Reader.

Litteratur

- Bargmann, S. (2016): *Feedback informed treatment - en grundbog*. Akademisk Forlag.
- Birkmose, D. (2021). *Mennesket er motiveret - Derfor er vores arbejde så meget mere end styring*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Christensen, M. (2011). Alternativ og supplerende kommunikation – pædagogisk arbejde med mennesker uden talesprog. I: Sørensen, M. (red.), *Dansk, kultur og kommunikation: Et pædagogisk perspektiv* (3. udgave). Akademisk forlag.
- Edmondson, A. C., & Schein, E. H. (2012). *Teaming: how organizations learn, innovate, and compete in the knowledge economy* (1. udgave). Jossey-Bass.
- Edmondson, A. C. (2020). *Den frygtløse organisation: Skab psykologisk tryghed på arbejdspladsen og styrk læring, innovation og vækst*. (A. Goldberg, overs., 1. udgave.). Djøf. (Originalt værk udgivet 2018).
- Edmondson, A. C. (2023). *Den rigtige slags forkert: Psykologisk tryghed og teorien om at fejle på den gode måde*. (I. H. Svith, overs., 1. udgave). Dafolo.
- Elvén, B. H. (2010). *Problemskabende adfærd ved udviklingsforstyrrelser eller udviklingshæmning*. Dansk psykologisk forlag.
- Hart, S (2007). *Spejlneuroner, kontakt og omsorg*. Psykolog Nyt, Nr. 11, 2007.
- Hewett, D., Firth, G., Barber, M. & Harrison, T. (2022). *Håndbog i intensive interaction* (D. R. Andersen, overs., 2. rev. udg.). CDR. (Originalt værk udgivet 2012).
- Hoffmann, M. D. (2013). Kropslig kommunikation og ordløse verbale ytringer. I: Langager, S. C. (red), *KvaliKomBo: En håndbog til pædagogisk kompetenceudvikling i botilbud*. Socialt Fagforlag.
- Juliussen, F. B. (2021). *Recovery-orienteret rehabilitering: Re-orientering for mental sundhed* (1. udgave). Hans Reitzels Forlag.
- Lehmann-Poulsen, M. (2022). *Arbejdsrapport om TIP*. Sopra Konsulenterne. Fås ved henvendelse til mlp@sopra.dk
- Liversage, A., Kildemoes, M.W & Tønnesen, S.G. (2024). *Forebyggelse af magtanvendelser på botilbud – Evaluering af implementering af metoden LA2u på botilbud for mennesker med udviklingshæmning*. VIVE.

- Ljungmann, I. (2017, 10. november). *Hvis du var i Karinas sted*. *Socialpædagogen*, 2017(15), 44-45. <https://socialpaedagogen.sl.dk/arkiv/2017/11/hvis-du-var-i-karinas-sted/>
- Ljungmann, I. (2018). *En enkel bevægelse med stor effekt – perspektivskifte som metode*. *Systemisk Narrativt Forum*, 2018(4), 10-23. <https://static1.squarespace.com/static/58f8b1c144024341b36e20e7/t/5c4af89d562fa7282d505315/1548417225641/STOK+2018-4.pdf>
- Lorentzen, P. (2007). *Fra tilskuer til deltager - samspil og kommunikation med voksne udviklingshæmmede* (P. Vestberg, overs.). Materialecentret. (Originalt værk udgivet 1954).
- Maribo, T., Ibsen, C., Thuesen, J., Nielsen, C. V., Johansen, J. S., & Vind, A. B. (Red.). (2022). *Hvidbog om rehabilitering* (1. udgave). Rehabiliteringsforum Danmark.
- McDonnell, A. A. (2010). *Managing Aggressive Behaviour in Care Settings: Understanding and applying Low Arousal Approaches*. Wiley-Blackwell.
- Monrad, Merete (2010): *Faglig uenighed i relationsarbejde. Følelsesmæssige barrierer for konstruktiv udnyttelse af faglig uenighed blandt pædagoger*. Tidsskrift for Arbejdsliv.
- Perlt, B., Holst, J., Hagensen, P., & Nielsen, K. (2005). *Der skal to til en tango: Om kommunikation og relationer i støtten til mennesker uden et ekspresivt verbalt sprog* (1 udg.). Socialt Udviklingscenter SUS. <https://www.sus.dk/wp-content/uploads/der-skal-to-til-en-tango.pdf>
- Prescott, Maeschalk & Miller (2017) *Feedback-Informed Treatment in Clinical Practice - Reaching for Excellence*. American Psychological Association
- Schön, D. A. (1983). *The reflective practitioner: How professionals think in action*. Basic Books.
- Seikkula J & Trimble D. (2005): *Healing Elements of Therapeutic Conversation: Dialogue as an Embodiment of Love*. *Family Process*, Vol. 44, No. 4, 2005
- Seikkula, J (2024): *Hvorfor dialoger kurerer*. Klim.
- Socialstyrelsen. (2022). *Drejebog for Strategi for Udvikling af den Sociale Indsats (SUSI 2.0)*. Socialstyrelsen. <https://www.sbst.dk/Media/638136978507480552/Drejebog%20SUSI%202.0%20-%20Officiel.pdf>
- Socialstyrelsen. (2018). *Erfaringsopsamling: Projekt forebyggelse af magtanvendelser på botilbud*. Socialstyrelsen. <https://sbst.dk/udgivelser/2018/erfaringsopsamling-projekt-forebyggelse-af-magtanvendelse-paa-botilbud>
- Socialstyrelsen. (2017). *Nationale retningslinjer for forebyggelse af voldsomme episoder på botilbud samt på boformer for hjemløse*. Socialstyrelsen. <https://www.sbst.dk/udgivelser/2017/nationale-retningslinjer-for-forebyggelse-af-voldsomme-episoder-paa-botilbud-og-boformer-for-hjemloese>

- Stern, D.N. (2004). *Det nuværende øjeblik – i psykoterapi og hverdagsliv*. Hans Reizels Forlag.
- Stochholm, M.L. & Katz, S (2005). *Professionsforståelse i arbejdet med svært belastede unge*. Specieafhandling i fagene socialvidenskab og psykologi, Roskilde Universitet. Fås på mail ved henvendelse til ms@sopra.dk
- Svalgaard, L. (2019). *Elefanten i rummet: Om modet til at handle på det vi mærker* (1. udgave). Akademisk Forlag.
- Uhrskov, T. (2012). *En undersøgelse af Low Arousal metodens teoretiske grundlag og de mulige implikationer for den professionelle praksis*. Kandidatspeciale på Institut for psykologi, Københavns Universitet. Fås ved henvendelse på mail til tu@sopra.dk.
- Uhrskov, T. & Naver, K. (2017). *LA2 – Metodemanual til forebyggelse af vold og fremme af trivsel på botilbud*. Socialstyrelsen <https://sbst.dk/udgivelser/2017/la2-2013-metodemanual-til-forebyggelse-af-vold-og-fremme-af-trivsel-paa-botilbud>
- Warming, Hanne (2011) *Børneperspektiver: børn som ligeværdige medspillere i pædagogisk og socialt arbejde*. Akademisk Forlag.

Social- og Boligstyrelsen
Edisonsvej 1
5000 Odense C
Telefon: 7242 3700
www.sbst.dk

Sopra
Quintus – Refshalevej 110 A
1432 København K
Telefon: 3070 9411
www.sopra.dk